

Teatras *Bajka*

JAGODA HERNIK SPALIŃSKA

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, ul. Długa 26/28, 00-950 Warszawa, Polska

El. paštas: jagodah@gmail.com

Straipsnyje aptariama teatro *Bajka*, veikusio Vilniuje 1937–1941 m., veikla, pristatomos šį teatrą kūrusios asmenybės, analizuojamas repertuaras ir jo raida pasikeitus politinei situacijai, aptiriamos teatro uždarymo priežastys, išryškinamas kūrybinis šio teatro potencialas, leidęs sukurti nepaprastą meninį fenomeną labai kukliomis materialinėmis sąlygomis, pateikiama hipotezė, jog savo kūrybinio pakilimo laikotarpiu *Bajka* buvo vienas geriausių lenkų teatrų, kada nors veikusių Vilniuje.

Raktažodžiai: Antrasis pasaulinis karas, teatras vaikams, lėlių teatras

Teatras *Bajka*, veikęs Vilniuje 1937–1941 m., – vienas iš tų nedaugelio teatro istorijos puslapių, kuris buvo užverstas ne dėl paties teatro kaltės. Meninėse iniciatyvose daugiausia nežinios palieka ir sunkiausiai matomas yra kaip tik meninis aspektas, scenoje sukuriamos vertybės ir jų lygis. Teatro *Bajka* atveju jo kūrėjams pavyko sukurti nepaprastą meninį fenomeną labai kukliomis materialinėmis sąlygomis. Veikiausiai savo kūrybinio pakilimo laikotarpiu tai buvo vienas geriausių teatrų, kada nors veikusių Vilniuje.

Lėlių teatrą *Bajka* 1937 m. įkūrė Jadwiga ir Janas Władysławas Badowski, abu 1935 m. baigę Vilniaus meninių organizacijų tarybos teatro studiją (RWZA – *Rada Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych*), kuri kaip tik planavo statyti lėlių spektaklius. Pirmuoju spektakliu turėjo būti pirmosios R. Kiplingo „Džiunglių knygos“ adaptacija, tačiau netikėtai studija nutraukė veiklą ir sumanymas nebuvo įgyvendintas. Jis atgimė po trejų metų kaip antroji teatro *Bajka* premjera studijos gerbėjų iš Vilniaus pašto dėka. Šie užsirašė į Teatro studiją galbūt paskatinti Leszko Szeligowskio, kuris buvo kompozitoriaus Tadeuszo Szeligowskio, susijusio su Literatūros draugijos ir Miesto teatro bendruomene, brolis. L. Szeligowskis dirbo Vilniaus pašte, ten dirbo ir J. W. Badowskis. „Teatro užkratas“ tada apėmė keletą pašto darbuotojų, taip pat ir Romaną Filanowiczų, Władysławą Hermanowiczų ir Zbigniewą Zambrzyckį – būsimą teatro pianistą. Prie trupės po kurio laiko prisijungė Maria Przybytkówna, Maria Żelazna ir Jadwiga Hademanowa su sūneliu Magnusu, kuris jau aštuonerių sulaukęs valdė lėles. J. Badowska dirbo Vilniaus radijuje.

Teatras buvo atidarytas 1937 m. kovo 7 d. Marios Kownackos pasaka „Apie baisų slibiną, sumanų batsiuvių, gražiąją karalaitę ir karalių Gvazdiką“. Vaidinimas vyko naujoje salėje, kuria šia proga leido pasinaudoti Pašto ir telegrafo direkcija ir kuri prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo Domininkonų gatvėje 15. Premjera sukėlė gyvą susidomėjimą. Tačiau jau kita premjera (1938 m. balandį) – „Džiunglės“ pagal „Džiunglių knygą“ – sulaukė entuziastingos ir žiūrovų, ir kritikų reakcijos. R. Kiplingo apsakymą pritaikė ir režisavo J. Badowska, dekoracijas ir lėles paruošė W. Badowskis. Nors tai buvo tik antroji šio teatro premjera, tačiau pažanga, kurią jo kūrėjai padarė valdydami lėles ir išnaudodami lėlių teatro galimybes, nuo šio spektaklio leidžia vadinti šį teatrą profesionaliu lėlių teatru. Tenka abejoti, ar Teatro studijoje buvo moko- ma valdyti lėles. Veikiausiai šioje srityje *Bajkos* artistai buvo savamoksliai. Pasak R. Filanowi-

Jadwiga Badowska. 1980–1990

cziaus¹, savo žinias jie gilino skaitydami J. I. Sztudyngierio „Marionetes“ ir Kownackos „Lėlių teatrėlį“. W. Badowski, kuris teatre ėjo staliaus, elektriko, dekoratoriaus, lėlių modeliotojo ir aktorius pareigas, išvyko į lėlių ir marionečių kursus į Bialovežą tik 1938 m., taigi jau po „Džiunglių“ premjeros. „Džiungles“ trupė vaidino naudodamasi keturiais grindyse esančiais tarpų takais, kuriuose buvo valdomos lėlės. Šiame spektaklyje, kaip rašė H. Romer-Ochenkowska, „vaikai nepaprastai džiaugėsi, bet tik suaugę galėjo įvertinti darbą ir išradingumą ponų Badowskių, puikiausiai atkūrusių gyvybe alsuojančius džiunglių gyventojų judesius. Pantera šliaužė, lanksti, subtilaus balso ir judesių, šakalas kikeno ir padlaižiavo, tigras riau-mojo ir išpūdingai svaidė liepsnas, banderlogai šūkavo ir šokinėjo, o smauglys Ka buvo toks iškalbingas savo judesiais ir galia, taip gerai įkūnijo visa tai, ką apie jį rašė Kiplingas, kad min-tinai žinodamas tuos gražius apsakymus stebėjaisi puikia turinio iliustracija“².

Valdomomis lėlėmis³ buvo parodyta „panteros, lokio ir smauglio banderlogų medžioklė“, arba „efektinga, demoniška smauglio, hipnotizuojančio beždžionės, scena“⁴. Šio spektaklio metu išryškėjo būsimasis teatro bruožas – tam tikras ironiškas humoras. Gana tiksliai perkeltas R. Kiplingo knygos siužetas į lėlių teatro sceną šiai istorijai suteikė grotesko atspalvį, tačiau Badowskiai sugebėjo komišką ir parodijinį efektą sustiprinti sumania personažų antropomorfizacija. Pavyzdžiui, kaip rašė Józefas Maśliński, „beždžionių balsai buvo panašūs į pensininkų, plepančių pertraukos metu“.

T. Bujnickis ir H. Ochenkowska atkreipė dėmesį į labai išradingas ir kruopščias dekora-cijas, gerą aktorių dikciją ir „aukščiausios klasės akompanimentą“⁵. Šią nuomonę patvirtina

¹ R. Filanowicz, „Bajka“ kiedys ir dzisiaj, *Prawda Wileńska*, 1941 03 28.

² Hro [Romer-Ochenkowska], Teatr kukielek, *Kurier Wileński*, 1940 02 13.

³ Henrykas Jurkowski rašo, jog „nuspręsta drąsiai parodyti Mauglio personažą, pateikiant jį kaip pliką lėlę, kokią buvo galima nusipirkti parduotuvėje“ („Baj“ i jego epoka, *W kręgu warszawskiego baja*, Warszawa, 1978, s. 53).

⁴ J. Maśliński, „Džungla“, *Kurier Wileński*, 1938 04 30.

⁵ [T. Bujnicki], Teatr kukielek „Bajka“. Historia cała o niebieskich migdałach, *Gazeta Codzienna*, 1940 03 14.

faktas, kad „Džiunglių knygos“ muziką parengę Maria Przybytkówna ir Zbigniewas Zamb-rzuskiis rėmėsi autentiška malajietiška muzika.

H. Romer-Ochenkowska taip pat pabrėžė *Bajkos* artistų sumanumą „įtraukiant vaikus į spektaklį“⁶. Spektaklio metu scenoje retkarčiais pasirodydavo nykštukas, kuris su vaikais kalbėdavosi apie pasaką, padėdavo jiems suvokti spektaklio siužetą⁷.

1938 m. lapkritį teatras parengė Lucynos Krzemienieckos veikalo „Visa istorija apie dangiškuosius migdolus“ premjerą; inscenizacija J. Badowskos, muzika Jano Wesołowskio. M. Ochenkowska, rašydama apie šį spektaklį, paminėjo pušies kirtimo sceną, kurioje „lėlių judesiai buvo tiesiog nepaprastai iškalbingi“⁸. Teodoras Bujnickis taip pat pastebėjo, kad „atlikimo ir technikos požiūriu [spektaklis] meistriškas <...> net nuostabu, kaip sumaniai perteikti apskrūs sceniniai triukai, pavyzdžiui, nukirsto medžio kritimas arba judanti riterio ranka“. „Melodingas ir efektingas“ 7 paveikslų spektaklis baigėsi vaizdingu mažosios Stasios įžengimu į fantastišką, pasakišką olą.

Šis spektaklis buvo rodomas ir kitoje vietoje – Pradinėje mokykloje, esančioje Trakų ir Pylimo gatvės kampe. 1938–1939 m. sezoną *Bajką* pradėta kviesti į Miesto teatro sceną Pohlankoje – su šiuo teatru Badowskiai siejo profesiniai ir bičiuliški ryšiai.

Šiuo laikotarpiu Miesto teatro konkurentas *Lutnios* teatras reguliariai rengė spektaklius vaikams, tačiau apsiribojo tarptautiniais kanonais, tokiais kaip „Pelenė“ ar ypač populiarių veikalų, pvz., „Trilogijos“ arba „Betliejaus prakartėlės“, adaptacijomis. Remiantis apie spektaklius vaikams rašiusiu T. Bujnickiu, tuo metu Vilniuje buvo įprasta rodyti didaktiškas istorijas su moralu arba „žalingą chaltūros ir išdaigų rinkinį“⁹. Tai buvo arba primygtinis patriotinių bei religinių temų brukimas, arba „spektakliai, kuriuose veikė girtuokliai ir kvaili niekšai, luošinantys kalbą žargonu“. Miesto teatro ir *Bajkos* bendradarbiavimas atrodo kaip mėginimas sukurti alternatyvą tam, ką siūlė *Lutnia*, nes pats *Bajkos* repertuaras rodo, kad tai buvo vienas naujoviškiausių teatrų mieste.

Bajka atsisakė tradicinių pavadinimų, kurdama visiškai naują teatro vaikams modelį. Dviem spektakliams – „Kaip į Betliejų keliavo laikraštinkininkas“ ir „Puota sąslavyne“ (parodytiems drauge su „Džiunglių“ premjera) – tekstą parašė J. Badowska. Abu tekstai buvo priešingi moralizuojančiai literatūrai, kurioje neigiamas herojus buvo blogai išauklėtas vaikas, galvojantis tik apie išdykavimą ir žaidimus, neturintis jokių įsipareigojimų tėvams, mokytojams ir tėvynei. J. Badowskos kūrinuose šito atsisakoma. Pirmojo veikalo herojus – mažas berniukas laikraštinkininkas, kuris gėrio paieškų vedinas keliauja per pasaulį. Kitame veikia žvėrys, sukilęs prieš blogai su jais besielgiančius savininkus. Ypač naujoviškas yra antrasis tekstas, nes menkina suaugusiojo autoritetą: juk žvėreliai čia gali būti suvokiami kaip vaikai, kurie irgi turi teisę pasipriešinti.

Abiejuose spektakliuose kalbama apie pagarbą tiems, kurie labiausiai priklauso nuo suaugusiųjų, taigi priešpriešinamas tyras vaikų bei žvėrelių ir žiaurus suaugusiųjų pasaulis. Čia slėpėjo esminė šio teatro vertybė. Badowskiams pavyko išvengti pasenusios didaktikos ir kitų tekstais paremtuose spektakliuose, pavyzdžiui, minėtoje L. Krzemienieckos „Visoje istorijoje apie dangiškuosius migdolus“, iš kurios, pasak T. Bujnickio, buvo „pašalintas įkyrus

⁶ H. R. [H. Romer-Ochenkowska], Ociemniate dzieci. Teatrzyk kukielek „Bajka“, *Kurier Wileński*, 1940 03 20.

⁷ Badowskiai, be abejonės, rėmėsi Varšuvos teatro *Baj* praktika, kuris šiuo laikotarpiu jiems buvo pavyzdys.

⁸ Hro [Romer-Ochenkowska], Teatr kukielek.

⁹ T. B. [T. Bujnicki], Teatr kukielek „Bajka“, *Gazeta Codzienna*, 1940 02 01.

moralizuojantis tonas¹⁰. Tai veikiausiai padėjo Badowskiams pasiekti daug kartų recenzijose pabrėžtą humoro jausmą¹¹.

1939–1940 metų sezoną trupė parodė šešių pavadinimų spektaklius. Dalis jų buvo atnaujinti iš prieškario repertuaro, pavyzdžiui, „Kaip į Betliejų keliavo laikraštinkininkas“, „Džiunglės“, „Puota sąslavyne“, „Visa istorija apie dangiškuosius migdolus“, taip pat nauji spektakliai: M. Kownackos „Pasakiškos pasakaitės ir svirplių smuikeliai“, J. I. Kraszewskio, A. Mickevičiaus, S. Jachowicziaus ir I. Krylovo „Mieliausios pasakos ir dainelės“.

Tuo metu teatras gavo patalpas Neregijų vaikų namuose Mažosios Pohuliankos¹² gatvėje. Šiuo laiku teatras turėjo apie šimtą lėlių, kurias, be W. Badowskio, gamino ir Stepono Batoro universiteto Dailės skyriaus absolventai Owczynikowai ir Tumiłowicziai; jie taip pat gamino dekoracijas.

1940 m. birželį, jau miestą užėmus Raudonajai Armijai, teatras Joninių proga surengė jau kurį laiką repetuoto spektaklio „Eglė žalčių karalienė“ premjerą; tai buvo T. Bujnickio adaptuota žemaičių pasaka. Mieczysławas Limanowski labai išsamiai aprašė šį spektaklį: „Oscaras Wilde'as virpėtų, apžiūrinėdamas marionetes, kurias taip mylėjo, Mažojoje Pohuliankoje, ypač tas dvi undines, šokančias safyrinio ir malachitinio vandens fone, kurį talentingas tapytojas sukūrė pasitelkęs sidabru ir auksu pridengtas ramos šviesas. Galima parašyti knygą apie tas figūreles, kurios kiekviena juda savaip, tiesiog nepaprastai“. Ir toliau: „Koks sumanymo turtingumas! Koks garsų išradingumas! Tikras teatras visada gimsta iš nieko, nes juk tos lempelės, tie popierėliai, tos medvilninės juostelės ant lazdelių yra visiškai niekis palyginti su turtingu reginiu, prie kurio prisijungia moterų balsai, fortepijono garsai, tiesiog neįtikimai svaiginanti įdomiausių sceninių efektų orgija. Scenoje šliaužiojo žalčiai, plaukė laivai, skraidė kalvės žaidro žiezirbos, scenoje judėjo mažytės figūrelės, rauda žalio ežero bangos, demoniškai žibėjo žaltys Šv. Jono naktį“. M. Limanowski taip pat rašė: „Mane pribloškė jaunųjų menininkų nuoširdumas, sceninis išradingumas – juose liepsnoja ne tik ugnis, bet jų gyslomis teka šv. Jono syvai“¹³.

„Eglės žalčių karalienės“ premjera buvo garsiojo teatro *Bajka* finalas, savito kelio pabaiga.

Viskas prasidėjo nekaltai. 1940 m. pradėjęs sezoną dar Mažojoje Pohuliankoje, spalį teatras gavo tarybos paramą ir persikėlė į Arklių g. 3 (šias patalpas kurį laiką dalijosi su lenkų dramos trupe). Teatre buvo įrengta nauja, gana didelė scena (pasakiškos pilies pavidalo) pagal Ados Rozwadowskos projektą; ji buvo skirta ir marionetėms, su kuriomis iki tol nebuvo vaidinama, – naudotos tik lazdelinės lėlės. Kaip scenografe su *Bajka* pradėjo bendradarbiauti Irena Pikiel¹⁴. 1940 m. gruodį teatras buvo įtrauktas į Jaunojo žiūrovo teatro lėlių sekciją¹⁵, bet teisinio savarankiškumo dar neprarado.

Sovietmečiu vaikų teatrų padėtis buvo kur kas sunkesnė nei suaugusiųjų. Juos nuolat stebėjo, reguliavo repertuarą. Skirtingą požiūrį į spektaklius vaikams ir suaugusiesiems išsakė Aleksandra Brusztejn paskaitoje Vilniuje tų metų gegužį. Pasak jos, teatrų vaikams klausimas iškilo jau spalio revoliucijos metu, kai pripažinta, kad tai yra svarbus propagandos instrumentas. Kaip tvirtino prelegentė, teatro spektakliai „vaikams daro kur kas didesnį ir gilesnį įspūdį

¹⁰ T. B. [T. Bujnicki], Teatr kukielek „Bajka“. Historia cała o niebieskich migdałach.

¹¹ Hro [H. Romer-Ochenkowska], Teatr kukielek; T. Bujnicki, *ibid*.

¹² Dabar – K. Kalinausko gatvė.

¹³ Limanowski, *Bajka Bujnickiego i komedia Fredry*, *Gazeta Codzienna*, 1940 06 25.

¹⁴ Už šią informaciją ir teatro *Bajka* veiklos pabaigos aplinkybes esu dėkinga Rimui Driežiui, kuris nurodė J. Badowskos prisiminimus, paskelbtus laikraštyje *Czerwony Sztandar* (J. Badowska-Muszyńska, *Jeszcze o niezwykłej wyspie kulturalnej*, *Czerwony Sztandar*, 1988 07 22).

¹⁵ G. Kilarska, Wileński Teatr Łątek, *Wilno teatralne*, red. M. Kozłowska, Warszawa, 1998. Autorė taip pat remiasi duomenimis, kad Badowskiai Jaunojo žiūrovo teatre dirbo jau 1940 m. lapkritį.

nei suaugusiesiems, formuoja jų pažiūras ir meninį skonį“, todėl „repertuarą reikia parinkti labai atsakingai“¹⁶.

Pavardės nenurodęs autorius straipsnyje „Teatras mokykloje ir teatras mokykloms“ teigia, kad „naujomis sąlygomis, nebelikus chaotiškų ir atsitiktinių iniciatyvų, lėlių teatrui privalo patekti į sistemingos pedagoginės veiklos pradinėse mokyklose ir žemesnėse gimnazijų klasėse akiraty. Kad ir todėl, jog čia lengviau nei kur kitur galima pritaikyti naują, laiko dvasią atitinkantį repertuarą“¹⁷.

1941-uosius *Bajka* pradėjo spektakliu „Žąsiukas“ bei atnaujinta istorija „Apie baisų sliubiną, sumanų batsiuvių, gražiąją karalaitę ir karalių Gvazdiką“ (1941 01). Pasaka buvo „praturtinta visuomeniniais akcentais“, naujai interpretuota. Pasak Jerzy'o Ordos, „Teatras „Bajka“ parodė, kad sugeba savo tradiciją stebuklingai atgaivinti ir suteikti jai naujų spalvų“¹⁸. Batsiuvyys „pakeitė ne tik Karalaitės, „panelės iš gerų namų“, bet ir jos karališkojo tėvelio pažiūras“. Veiksmo metu Karalius prisipažino, kad mielai mestų sostą ir eitų kartu su jaunaisiais „puspadžių kalti“, jei nebijotų dvaro ir ministrų nuomonės.

Pasikeitė ne tik *Bajkos* spektaklių iškalba. Anksčiau šioje trupėje „susidurdavome su sceninėmis santrumpomis, pasakiška deformacija“, o 1940–1941 m. sezone šį metodą pakeitė sąlygiškumas ir lengva, „pasakiška nuotaika“ su šviesos ir muzikos efektais, kaip operoje. Šiuos pokyčius sekė techninės klaidos: „ne visada išraiškinga dikcija“ (kurią labai gyrė ankstesniajame sezone) ir „figūrų grūstis kai kuriose situacijose“¹⁹.

Veikiausiai šis J. Badowskos režisuotas spektaklis, nepaisant visko, ne iki galo atitiko A. Brusztejn minėtas direktyvas, nes naujoji (antra ir paskutinė) premjera liudijo ne tik esminius repertuaro pokyčius, bet ir naujo režisieriaus atėjimą. Spektaklis buvo sukurtas pagal Vladimiro Majakovskio pasaką „Pasaka apie Petiā, vaiką storą, ir apie Simā, kuris buvo plonas“, kurią specialiai išvertė T. Bujnickis²⁰, o režisavo J. Mašliński, tuometinis laikraščio „Prawda Wileńska“ („Vilniaus tiesa“) teatro recenzentas.

Spektaklio veiksmas prasideda, kai kalvio sūnus Sima nori prisijungti prie žygiuojančių „spaliukų“, tačiau jo tėvas sako, kad tai reikia užsitaruoti. Tada Sima daro gerus darbus, kovoti prieš storą ėdrūną Petiā ir jo tėvą – spekuliantą ir namų savininką – jam padeda ir „draugai žvėreliai“ (pavyzdžiui, avinai duoda savo odą antrajam būgnui). Blogieji veikėjai pelnytai nubaudžiami: „Petia, stiprindamasis po įvairiausių nemalonumų ir rūpesčių, sprogsta nuo persivalgymo, o jo tėvas dėl nedoro spekuliacijoms atsiduria kalėjime“²¹.

Kaip pripažino J. Orda, „pasakaitė nepasižymi sceniškumu, kylančiu iš įdomiai apibrėžto veiksmo“. Priešingai, veiksmas buvo „gana vienodas nuotaikos požiūriu“. Veikėjų aplinka perteikta „schemiškai ir plakatiškai“ – kalvio nebuvo matyti dirbant savo kalvėje, o Petriuko „persivalgant“. Šlubavo ir „pasakaitės“ prasmė: „klasinis priešas“ buvo nugalėtas atsitiktinai, „nei Simka, nei jo tėvas, nei spaliukų demonstracija jo nuopuolio niekaip nepaveikė“.

Tačiau spektaklis nebuvo visiškai nevykęs ir neišradingas. Visų pirma „inscenizacija pasuko reviu keliu“ – tai reiškė, kad siužetas buvo pristatytas kaip „spalvingų, greitai besikeičiančių epizodų rinkinys“. Antra, spektaklio veiksmas, kaip ir *Lutnios* tuo pat metu rodytoje

¹⁶ K. Arski, Drogi teatru dla dzieci w ZSRR, *Prawda Wileńska*, 1941 06 03.

¹⁷ Teatr w szkole ir teatr dla szkół, *Prawda Wileńska*, 1940 09 15.

¹⁸ J. Orda, Nieco o „Bajce“ ir kukielkach, *Prawda Wileńska*, 1941 01 15.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Plg. J. Badowska-Muszyńska, ibid.

²¹ J. J. Orda, Bajeczka Majakowskiego w teatrze kukielek „Bajka“, *Prawda Wileńska*, 1941 04 09.

„Priemiesčio karalienėje“, buvo perkeltas į Vilnių. Mažoje teatrėlio *Bajka* scenoje vaikai išvydo Lukiškių aikštę, Mickevičiaus gatvę, Pilies kalną, netgi vasarišką Žvėryno peizažą. Dekoracijos sąmoningai rėmėsi lakoniška stilizacija, išskyrus scenos Žvėryne dekoraciją, „sukurtą pernelyg natūralistiniais efektais“²². Inscenizacija pasižymėjo ypatingu humoru, primenančiu Lewiso Carollo stilių: storasis Petia buvo įdėtas į voką kaip Pelė Snaudalė iš „Alisos stebuklų šalyje“ į arbatinuką; personažai taip pat buvo apdovanoti „psichologiniu humoru“: kupranugaris buvo pavaizduotas kaip išsiblaškęs pagyvenęs vyras. Humoro jausmo režisieriui pristigo tik vaizduojant Petriuką, kurį jis interpretavo „pernelyg rimtai“. Spektaklio koziris buvo Z. Zambruskio muzika, „turtina efektų, nors instrumentacijos ir chorų požiūriu labai paprasta“. Kompozitoriaus indėlis buvo esminis ne tik muzikinei, bet ir interpretacinei pusei, nes scenoje su katinu muzika atliko „inscenizacijos požiūriu svarbų lyriškumo akcentą“²³.

Šiame spektaklyje buvo pakeista lėlių valdymo technika. Ko gero dėl didesnio realistinio efekto atsisakyta laisvai kabančių rankų ir kojų, galūnės buvo sutvirtintos ir pradėjo „gestikuoti“. Pasak J. Ordos, šitaip lėlės prarado joms būdingą „judesių patrauklumą“. Pirmą kartą šiame teatre pasirodė marionetės, arba lėlės, judinamos virvelėmis iš viršaus. Sprendimas buvo įdomus tuo, kad taip vaizduotos varnos – skraidantys sutvėrimai. Taigi lėlių pasaulis atkartojų žmonių ir žvėrių pasaulyje esantį susiskirstymą.

Per pusmetį *Bajkos* spektaklius pamatė apie 15 tūkstančių žiūrovų²⁴. Tai buvo įmanoma, nes teatrai buvo kviečiami agitaciniam darbui rinkimuose, kurie turėjo sutvirtinti Lietuvos įtraukimą į Sovietų Sąjungą. Į šį kvietimą atsiliepė visi Vilniaus teatrai. Lenkų dramos teatras, muzikinis teatras *Lutnia*, Žydų teatras ir kiti „visų tautybių teatrai“ drauge rengė pasirodymus „improvizuotose estradose“²⁵. Kartu su kitais „įdomios iniciatyvos“ ėmėsi lėlių teatras *Bajka* ir žydų marionetių teatras *Maidim*, važinėdami po miestą išpuoštais sunkvežimiais ir rodydami spektaklius, kurie buvo „sąmoninančio turinio, populiarino balsavimo techniką“. Tokių spektaklių programa „labai išradingai ir populiariai“ supažindino su naujais rinkimų nuostatais, rodė karikatūras, kuriose vaizduojamas Ludwikas Bociański (Vilniaus vaivada nuo 1934 iki 1939 m. gegužės, pasižymėjęs priešišku tautinėms mažumoms), Antanas Smetona (Lietuvos prezidentas nuo 1926 m. gruodžio iki 1940 m. balandžio) ir slibinas, simbolizuojantis „buvusį reakcingą režimą“, kuris „žiūrovams plojant“ spruko nuo Raudonosios Armijos tankų. Toks Vilniaus menininkų dalyvavimas „naujos, džiaugsmingos liaudžiai tikrovės“ propagandoje laikraščio buvo įvertintas kaip „pagyrimo verta iniciatyva“²⁶.

1941 m. gegužę *Bajka* galiausiai prarado savo organizacinį savarankiškumą – sujungus lėlių teatrą *Bajka* ir žydų *Maidim* buvo įkurtas Vilniaus lėlių teatras. R. Filanowiczius, vaidinęs *Bajkoje*, po šio sujungimo tvirtino, kad iš tikrųjų *Maidim* buvo žydų teatras suaugusiesiems, naudojęs marionetes, o *Bajka* – lenkų teatras vaikams, vaidinęs su lazdelinėmis lėlėmis, tačiau abu naudojo lėles, todėl „Meno reikalų valdybos sprendimas buvo teisingas“²⁷.

Tačiau šio „teisingo“ teatro veikla nebuvo įmanoma. Jis neturėjo kur vaidinti, nes įsikūrė *Maidim* patalpose, kuriose buvo tik dirbtuvės ir kanceliarija, o salę spektakliams reikėjo nuomoti. Taigi trupė pradėjo važinėti ir repetuoti spektaklį rudeninei lėlių teatrų apžiūrai Maskvoje.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ R. Filanowicz, „Bajka“ kiedys ir dzisiaj.

²⁵ S., Artyści wileńscy w pracy przedwyborczej, *Prawda Wileńska*, 1940 07 14.

²⁶ Ibid.

²⁷ R. Filanowicz, Nowy etap pracy teatru „Bajka“, *Prawda Wileńska*, 1941 05 27.

Gali būti, kad apžiūrai Maskvoje ruošiasi statyti planuose minima²⁸ A. Puškino „Apie popą ir jo berną Baldą“²⁹, pritaikytą Władysława Arcimowicziaus. Taip pat planuota pastatyti Kazimierzo Tetmajerio „Vargšą Janosiką Limanowski“, Kornejaus Čiukovskio apsakymų inscenizaciją ir V. Majakovskio „Misteriją Buf“, kuri turėjo pradėti avangardinę *Bajkos* veiklos kryptį. Kiek žinoma, planų *Bajka* neįgyvendino, nors jie buvo paskelbti iki sovietų ir vokiečių karo pradžios likus pusei metų. Tai atitiko to laikotarpio kultūrinių organizacijų veiklos specifiką. Kiti maži sujungti teatrai taip pat neparengė vertingų premjerų, dažniausia koncertines programas dirbantiesiems ir įvairiausių sudurtinius spektaklius, nuturėjusius nieko bendra su sovietine retorika, skelbusia, kad menas turi būti aukšto lygio. Iš tikrųjų buvo naikinami visi originalūs ankstesni reiškiniai, Vilniuje – teatrai *Bajka*, *Maidim* ar kabaretai.

Bajka veikė tik iki 1941 m. gegužės, o vėliau kartu su visomis lėlėmis buvo prijungtas prie Vilniaus lėlių teatro *Vaidila*³⁰. Tiesą sakant, Vilniuje 1942–1943 m. įsikūrė lenkų teatras *Ali-Baba*, tačiau nėra žinoma, ar Badowskiai dalyvavo jo veikloje. Teatrą *Bajka* su *Ali-Baba* sieja tik tai, jog pastarojo firminiu ženklu tapo *Bajkos* artistas Władysławas Hermanowiczius (1909–1960), kuris karui prasidėjo ir toliau bendradarbiavo su Badowskių lėlių teatru, nors padarė didelę karjerą tuo metu Vilniuje atsirandančiuose kabaretuose.

J. Badowska tikriausiai iš Vilniaus išvyko 1945 m., nes jau tų pačių metų spalį režisavo Bydgoščiujė. W. Badowskis kuriam laikui turėjo būti išvežtas į SSRS, nes karo metu atsidūrė II Korpuse, kur įkūrė teatrą *Bajka Wileńska* ir 1943 m. lapkritį Palestinoje režisavo Witoldo Szyferio „Šefo sapną“³¹. 1961 m. J. Badowska apsigyveno Poznanėje; čia tęsė literatūrinę ir teatrinę veiklą, įsitraukė į Lenkų esperantininkų draugiją³². Be kita ko, kaip aktorė dirbo legendiniame *Marcineke*. Tik Vilniaus teatrinio fenomeno jai jau niekada nepavyko pakartoti.

Gauta 2008 11 15

Parengta 2008 11 26

JAGODA HERNIK SPALIŃSKA

The Vilnius Theatre *Bajka*

Summary

The author discusses the activity of the theater *Bajka* active in Vilnius in 1937–1941; personalities who created this theater are presented; the repertoire and its development are analysed, based on the change of the pilot situation; the reasons for the closure of the theater are discussed; the creative potential of this theatre is emphasized, since it enabled to create an unusual artistic phenomenon in extremely dire financial circumstances; a hypothesis is presented as well that during its top creative period *Bajka* was one of the best Polish theaters that had ever operated in Vilnius.

²⁸ [S], U wileńskich łętków, *Prawda Wilenska*, 1940 09 17.

²⁹ Pagal Mareką Waszkielį, premjera įvyko 1940 m., tačiau šiam faktui patvirtinti stinga įrodymų (M. Waszkiel, *Dzieje teatru łalek w Polsce*, Warszawa, 1990, s. 191).

³⁰ Plg. J. Badowska-Muszyńska, *ibid.*

³¹ M. Waszkiel, *op. cit.*, s. 212. M. Waszkielis rašo, jog teatras buvo įsteigtas Irake, kai Rytuose buvo formuojama Lenkijos Armija.

³² Po karo J. Badowska išleido keletą savo eilių rinkinių, vieną jų – dviem kalbom: lenkų ir esperanto. Kai kurie rinkiniai buvo iliustruoti W. Badowskio piešiniais.